

сфері, пов'язані з перебудовою всіх інститутів судової системи. Системна судова реформа – це комплекс політико-правових заходів, які полягають у структурних, функціональних і державно-службових перетвореннях у судовій сфері з метою вдосконалення системи судової влади та здійснення правосуддя.

Адміністративно-правові засади реформування судової системи пропонується розглядати, як сукупність адміністративно-правових норм, що визначають основні цінності, принципи, завдання, форми та методи розвитку нормотворчої й розпорядчої діяльності органів державної влади з метою вдосконалення судової системи, оптимізації її внутрішньо-організаційної діяльності щодо забезпечення належного виконання покладених на неї завдань, функцій і повноважень.

Отже, проблема підвищення ефективності судочинства в Україні була й залишається актуальною, адже якість роботи судових органів формує ставлення людей до держави, свідчить про здатність її захищати інтереси громадян, правомірно застосовуючи силу закону з дотриманням принципу справедливості. Водночас рівень судочинства формує відповідний імідж України на міжнародній арені. Системні заходи реформування сфери судочинства мають на меті подолати ненормовану завантаженість суддів, тяганину при розгляді справ про корупцію, відсутність незалежності судів і органів виконавчої влади, складність і неузгодженість законодавства, проблематичність виконання судових рішень, неналежне фінансове та кадрове забезпечення, а головне, усунути корупційні ризики, які значно підризують авторитет судів у суспільстві. Тому неабиякого значення проблеми управлінської діяльності процесами реформування набувають для реформування судової системи України, що викликає жваві дискусії серед юристів-науковців і практиків. Необхідність такої реформи є вимогою сьогодення, оскільки проблеми функціонування судової гілки влади турбує сьогодні й суспільство, і державу. Саме

теоретична і практична значущість проведення судової реформи викликає необхідність продовження наукових розвідок у цьому напрямі.

Література

1. Шицький І. Про окремі проблеми судової реформи / Судоустрій і судочинство в Україні. – 2007. – № 2. – С. 3-11.
2. Рішення Конституційного Суду України 14.12.2011 № 19-рн / 2011 щодо офіційного тлумачення положень статей 97, 110, 234, 236 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 3, 4, 17 Кодексу адміністративного судочинства України в аспекті статті 55 Конституції України // Офіційний вісник України. – 2012. – № 101. – Ст. 3724.
3. Притика Д. Правові проблеми судового управління / Д. Притика // Право України. – 2003. – № 3. – С. 30-36.
4. Кривенко В.В. Демократизація судової системи України: проблеми та перспективи: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10 / В.В. Кривенко. – О., 2006. – 192 с.
5. Обрусна С.Ю. Управлінська діяльність у сфері реформування судової системи України: канд. істор. наук, доцент кафедри теорії та історії держави.
6. Шицький І. Про окремі проблеми судової реформи / Судоустрій і судочинство в Україні. – 2007. – № 2. – С. 3-11.
7. Зейкан Я. Проблеми судово-правової реформи / Дзеркало тижня. – 2007. – № 25(654). – С. 4.
8. Ставнійчук М. Судова реформа «навиворіт» «Дзеркало тижня. Україна» – 2015. – № 14.
9. Костенко О. Актуальні проблеми реформування судової системи України / Юридичний журнал – 2007. – № 6(60). – С. 77-79.

Квасневська Н.Д.,
кандидат юридичних наук,
докторант Державного науково-дослідного
інституту МВС України
Надійшла до редакції: 10.04.2015

УДК 347.939

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ МОДЕЛЮВАННЯ ТА АЛГОРИТМУ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Криміналістичні моделі, алгоритми й програми розслідування зближують уявлення слідчого та уявну модель, беручи, по суті, на себе роль інтелектуального практичного керівництва при розслідуванні злочинів. Вони створюють необхідні умови для накопичення та подальшої реалізації криміналістичних знань. Криміналістичні моделі, алгоритми й програми повинні бути орієнтовані не тільки на обробку інформації, що надходить до слідчого, але й на моделювання процесів виявлення, розкриття, розслідування та попередження злочинів. Вони повинні враховувати специфіку діяльності слідчого та забезпечувати комплексне вирішення всіх питань, що виникають у процесі розслідування, зокрема пов'язаних з використанням можливостей оперативно-розшукової діяльності.

Ключові слова: криміналістична модель, алгоритм, уявна модель, програма, виявлення та розслідування злочинів.

Криминалистические модели, алгоритмы и программы расследования сближают представления

следователя и мысленную модель, принимая на себя роль интеллектуального практического руководства при расследовании преступлений. Они создают необходимые условия для накопления и дальнейшей реализации криминалистических знаний. Криминалистические модели, алгоритмы и программы должны быть ориентированы не только на обработку информации, поступающей следователю, но и на моделирование процессов выявления, раскрытия, расследования и предупреждения преступлений. Они должны учитывать специфику деятельности следователя и обеспечивать комплексное решение всех вопросов, возникающих в процессе расследования, в том числе связанных с использованием возможностей оперативно-розыскной деятельности.

Ключевые слова: криминалистическая модель, алгоритм, мысленная модель, программа, выявление и расследование преступлений.

Criminalistical models, algorithms and programs of investigation bring together the representation

of investigator and an imaginary model, essentially assuming the role of intellectual practical guidance in the investigation of crimes. They create conditions necessary for accumulation and further realization of criminalistic knowledge. Criminalistic models, algorithms and programs should be focused not only on the processing of incoming information to the investigator but also on the design of processes of identification, detection, investigation and prevention of crimes. They should take into account the specifics of the investigator's activity and provide a comprehensive solution of all issues arising in the investigative process, including opportunities related to the use of operative search activity.

Keywords: criminalistic model, algorithm, imaginary model, detection and investigation of crimes.

Закономірності моделювання, які проявляються в розкритті та розслідуванні злочинів, докладно вивчалися в працях Л.Й. Ароцкера, Р.С. Белкіна, А.І. Вінберга, Г.А. Густова, Г.О. Зоріна, О.А. Леві, І.М. Лузгіна, В.О. Образцова, О.Р. Ратінова, С.А. Шейфера, О.О. Ейсмана та інших криміналістів. Завдяки їх продуктивним дослідженням, сутність моделювання в криміналістиці розуміється в цілому однозначно - використання в процесі пізнання не того чи іншого об'єкта, але такої, що його замінює, моделі, яка «є засобом отримання інформації про об'єкт-оригінал, замінює його при постановці дослідів і в інших пізнавальних процедурах» [4, 4]. Будучи одним з методів формалізації знань, моделювання сприяє абстрактно-теоретичному узагальненню фактів і явищ дійсності.

Слід зауважити, що, не заперечуючи важливості існування уявних моделей в діяльності слідчого, криміналісти більше акцентували увагу на очевидних перевагах моделей наочних (зокрема схем, планів, муляжів, макетів і т.п.). Можливості уявного моделювання, на відміну від наочного, у криміналістиці поки глибоко не досліджені й потребують подальшого обговорення.

Метою статті є визначення співвідношення понять моделювання та алгоритму при розслідуванні злочинів.

Моделюючи єдиний теоретичний макет кримінальної події та процес розслідування, в якості головного елемента слід виділити подію злочину, представлену системою взаємопов'язаних абстрактних об'єктів та інформаційних блоків. Модель кримінальної події утворює сукупність відомостей про особу злочинця, спосіб учинення злочину й характерні сліди.

Модель процесу розслідування злочину представлятиме взаємозв'язок таких елементів: слідчий, слідча ситуація, індивідуальні умови розслідування, наукові рекомендації, криміналістичні алгоритми й програми розслідування.

Для всебічного вивчення прикладних аспектів криміналістичної алгоритмізації та програмування, що нас цікавлять, усі перераховані об'єкти в моделюванні необхідно певною мірою ідеалізувати. Насамперед для того, щоб розкрити їх головні й найважливіші зв'язки, захистивши попередньо від численних впливів, які відчувають реальні предмети, процеси і явища. Головну увагу при цьому доцільно приділяти розробці «... ситуаційно обумовлених структур побудови, взаємодії та використання криміналістичних моделей стосовно типових ситуацій» [5, 46].

На наше переконання, керуючи слідчою ситуацією, слідчий практично завжди попередньо формує уявну

модель власних дій. Побудова та використання подібних моделей (багато в чому завдяки їх опосередкованому характеру) виступає в практиці розслідування не тільки своєрідною гарантією результативної реалізації криміналістичних алгоритмів і програм, а й істотно знижує невиправдані інтелектуальні витрати слідчого. Створення сприятливих умов для узгодженого застосування формалізованого й неформалізованого криміналістичного знання при управлінні слідчою ситуацією пов'язується нами з невичерпними можливостями уявного моделювання. Це й буде відправним пунктом подальшого теоретичного аналізу його прикладних аспектів. Але не всіх, а тільки найбільш важливих для цього дослідження.

Більшість криміналістичних рекомендацій, що з'явилися на початковому етапі наукової розробки методу моделювання, досі не втратили своєї актуальності. Вони й зараз широко застосовуються при вирішенні конкретних завдань розслідування.

Однак підвищений інтерес до наукового осмислення моделювання призвів до того, що в криміналістиці моделями стали називати і версію, і ситуацію, і план, і програму, і мало не окремі графи в мережевому методі [3, 12]. Сліди людини, фотографії ходу результатів слідчої дії, деякі інші матеріальні об'єкти, добре вивчені криміналістами, також іноді представлялися абстрактними моделями [1, 174]. Усе це сприяло тому, що в окремих роботах визначення моделі й моделювання ставали розпливчастими, а критерії застосування самого методу невизначеними [3, 90]. Іншою крайністю виявилися спроби представити моделювання в якості чи не єдиного засобу пізнання істини при розслідуванні злочинів [7, 18].

Однак з аналізу криміналістичної літератури зрозуміло одне - метод моделювання зараз достатньою мірою апробований при проведенні декількох видів судових експертиз, а також у найбільш загальних пізнавальних діях слідчого на попередньому слідстві. Зокрема, при висуненні версій і плануванні розслідування. Реальне ж різноманіття видів і способів моделювання в криміналістиці обумовлено наявністю безлічі невирішених завдань - як наукової, так і практичної діяльності. Це дозволяє припустити, що для слідчого «... моделі можуть бути чимось більшим, а саме прототипами, планами, гіпотетичними конструкціями різного роду, які слугують путівником дії» [1, 124].

Судячи з результатів нашого дослідження, метод моделювання фактично застосовується в багатьох сферах діяльності слідчого, однією з яких є управління слідчою ситуацією. Виступаючи як об'єкт моделювання після комплексу взаємопов'язаних перетворень, зокрема за допомогою криміналістичних алгоритмів і програм, цей процес постає перед слідчим у вигляді уявної або наочної моделі. З одного боку, це виглядає як втілення його професійних ідей, з іншого - є засобом реалізації поставленої мети, оскільки «модель одночасно враховує мету і гарантує її реалізацію» [1, 127].

Багаторічні зусилля криміналістів привели до розуміння того, що особливості досліджуваного об'єкта, цілі, які стоять перед слідчим, криміналістичні засоби та прийоми, зумовлюють зміст процесу моделювання, а також схожість між моделлю і оригіналом, яка одночасно виключає їх повну тотожність. Утворюється логічний зв'язок, елементами якого виступають слідчий - слідча ситуація - модель - слідча ситуація. Їх сукупність формує цілісну систему.

Важливою якістю моделі є те, що вона може бути простіше оригіналу, бо виключаючи зі свого змісту багато деталей і частковостей, допомагає у вирішенні завдань, що стоять перед слідчим.

Процес моделювання при управлінні слідчою ситуацією являє собою адекватні перетворення інформації з умовою обмеження її якісної та кількісної різноманітності. Подібність моделі слідчої ситуації та оригіналу дозволяє слідчому надалі використовувати за аналогією криміналістичні алгоритми й програми розслідування при управлінні реальною слідчою ситуацією за певною схемою, що застосовувалися в моделюванні.

Нове знання, отримане в процесі моделювання, носить приблизний характер і може трактуватися як теоретична модель типу гіпотези, наукового уявлення чи образу в уяві слідчого, що має певну схожість з дійсністю. За відсутності тотожності з оригіналом така модель відтворює його спочатку більш-менш повно у вигляді психічного образу, трансформованого в уявну модель нового знання. Вона формується для вирішення пізнавальної задачі, що стоїть перед слідчим, прямо пов'язаної, зокрема, з опосередкованим дослідженням сформованої слідчої ситуації. Подібно матеріальній моделі, вона є системою, але тільки уявних елементів. Отже, допускає різні перетворення у формі аналізу, синтезу, експерименту або ж порівняння з наочними фрагментами дійсності.

Вся система моделювання у світлі ситуаційного підходу приходить у рух лише після постановки слідчим питання: «Що буде, якщо мною буде зроблено те ...- то ...?». Всі елементи уявної моделі приходять у рух з моменту запуску сценарію й видають набір можливих альтернативних дій. Вибір найбільш оптимальних з них залишається за слідчим. Це особливо ефективно в умовах невизначеності криміналістичних завдань, багатозначності тактичних рішень і такої, що практично не піддається алгоритмізації, оцінки критерію переваги одного рішення над іншим.

Отже, щодо розслідування злочинів взагалі й при управлінні слідчою ситуацією, зокрема, уявну модель слід розглядати як продукт інтелектуального системного абстрагування. Ця модель призначена для сприяння у вирішенні за певними правилами завдань, що стоять перед слідчим (зокрема, за правилами, відбитими у криміналістичному алгоритмі або програмі розслідування), через відображення в його свідомості та подальше уможливлення перетворення об'єктивних умов розслідування, про які говорилося вище.

Отже, можуть бути результативно вирішені такі завдання:

пояснення фактів, що володіють ознаками злочину; встановлення походження і зв'язків між фактами, їх часової послідовності (також шляхом реконструкції події);

пошук злочинця;

пошук і дослідження слідів злочину та інших матеріальних джерел інформації;

пошук свідків (потерпілих);

усунення суперечностей між фактами;

визначення напряму розслідування;

вирішення інших загальних і окремих тактичних завдань [4, 76].

Їх об'єднує те, що всі вони спрямовані на отримання нової, невідомої слідчому, інформації. Як і те, що вони можуть бути вирішені не тільки за допомогою уявного

моделювання, але й іншими, достатньою мірою ефективними способами відображення дійсності.

На першому етапі, перш ніж приступити до практичного створення уявної моделі, слідчий повинен чітко уявляти собі такі групи обставин:

обставини, які йому достовірно відомі;

обставини, для повноцінного аналізу яких він відчуває нестачу інформації;

обставини, інформація про які повністю відсутня.

Перша група обставин виступатиме в структурі діяльності з управління слідчою ситуацією як засіб пізнання; а друга і третя – як об'єкти пізнання, але з різним ступенем складності.

На другому етапі створюються відповідно дві взаємопов'язані уявні моделі: модель засобів пізнання і модель об'єктів пізнання. Перша буде цілком складатися з достовірного знання, друга, в основному, з ймовірного. Хоча не виключено, що може бути створено третій різновид уявної моделі, яка міститиме відомості компромісного характеру, тобто включати в себе різні пропорції як достовірного, так і ймовірного знання.

Це характерно, наприклад, для випадків, коли підозрюваний слідчому відомий, але не встановлено його місцезнаходження. Тут об'єктом пізнання, що визначає стратегію й тактику управління слідчою ситуацією, виступає місцезнаходження підозрюваного. Передумовами для створення уявної моделі будуть дані про подію злочину, про причетність до його вчинення конкретної особи, а також про особу підозрюваного. Але ці передумови повинні створюватися в результаті цілеспрямованої діяльності слідчого, яка складається з цілком певної системи послідовних операцій:

збір і осмислення первісної інформації;

виділення з первісної інформації відомостей, необхідних для встановлення місцезнаходження підозрюваного; визначення кола невідомих обставин;

побудова уявної моделі слідчої ситуації;

визначення оптимальних шляхів управління нею.

Сукупність перерахованих операцій, набуваючи характер формалізованих приписів, являє собою наукову основу для уявного моделювання при встановленні місцезнаходження підозрюваного.

Іншою важливою особливістю уявного моделювання при управлінні слідчою ситуацією буде і те, що слідчий, створюючи уявну модель, поєднує воєдино різночасові елементи, так чи інакше пов'язані з подією злочину, що належать не тільки до минулого і майбутнього, але й до теперішнього.

В уявній моделі можуть бути виділені взаємозалежні блоки теперішнього, ретроспективного та майбутнього (перспективного) знання. Це пов'язано з тим, що практично будь-яка слідча ситуація в загальному вигляді являє собою проблему, що породжує в слідчого безліч питань різного ступеня складності, що мають місце в сьогоденні, але по суті звернених або в минуле, або в майбутнє [4, 8].

Розвиваючи цю думку, можна виокремити зміст знань, наявних у кожному з виділених нами блоків.

У ретроспективному блоці сконцентровані знання, що відображають сутність розслідуваної події, його зовнішні та внутрішні зв'язки. Центральне місце в ньому належить версії, що є своєрідною логічною формою вираження мисленнєвих уявлень про сутність розслідуваної події [6, 128-133].

Версія поєднує воєдино різні логічні роз'яснення,

уявні образи й гіпотези, що по-різному пояснюють подію злочину і його окремі елементи. Хоча спочатку в ній часто бракує деяких ланок, тому з низки питань пояснення, що відповідає дійсності, відсутнє.

Ретроспективний інформаційний блок надає уявній моделі багатосторонній характер, забезпечуючи об'єктивність пізнання, дозволяючи виступати одночасно як засіб і результат пізнання. Важлива роль при цьому належить індивідуальній уяві слідчого, яка виступає як необхідний елемент ситуаційного моделювання. Багато в чому завдяки йому «...ставляться уявні експерименти, які полягають у свідомій і планомірній зміні уявної моделі, побудованої відповідно до особливостей відбиваного нею об'єкта, законів і прийомів формальної логіки» [4, 81].

Все це стає можливим лише після вивчення слідчим всіх доступних його безпосередньому пізнанню явищ сьогодення.

Логічне дослідження версій відбувається вже в блоці теперішнього знання, дозволяючи вивести дедуктивним шляхом систему наслідків, залежно від яких визначається коло питань, що підлягають подальшому вивченню в блоці перспективного знання.

Третій блок уявної моделі базується на інформації двох попередніх. Знання, що міститься в ньому, отримує своє вираження в конкретних шляхах, намічених слідчим, для встановлення істини в кримінальному провадженні.

У розслідуванні злочинів будь-яка модель повинна розглядатися виключно як оригінальний криміналістичний засіб отримання інформації, необхідної слідчому в професійній діяльності.

Ототожнення понять «модель» і «програма», «модель» і «план» і т.п. не має під собою ніяких підстав.

План і програма, на відміну від уявної моделі, не є абстрактними. Вони реальні й з'являються у вигляді наочного результату розумової діяльності слідчого, як і криміналістичний алгоритм. І моделювання, і алгоритмізація, і програмування передують плануванню. Методологічно виправдано іноді розглядати їх як взаємопов'язані, але різні по суті способи планування. Причому всі три способи можуть застосовуватися як разом, так і окремо один від одного в оптимальних для цього випадках. Але виключно на розсуд слідчого.

Нагадаємо про існуючі відмінності між «програмою» та «планом». Аргументи, що підтверджують логічну обґрунтованість такого твердження, чітко відмежовують ці подібні певною мірою поняття, викладені в першому розділі цієї роботи й не вимагають додаткових пояснень. Стає очевидною помилковість пропозицій розцінювати програми розслідування в якості типових планів, як це пропонувалося в криміналістичній літературі [2, 32-33].

Уявне моделювання від планування відокремлює процес криміналістичної алгоритмізації та програмування розслідування, який безперервно спрямовує інтелект слідчого на визначення шляхів вирішення важливих, але поки нез'ясованих питань. Пояснення фактів за допомогою аналізу наявної інформації, суцільний або вибірково пошук додаткових джерел доказової інформації призводить до формування взаємообумовлених уявних установок, які потім відображаються в плані.

У результаті уявного моделювання слідчий отримує одну або кілька взаємопов'язаних програм розслідування, які визначають стратегію його дій, об'єднану системою версій. Кожна з них включає в себе сукупність

криміналістичних алгоритмів з виявлення обставин, які підлягають встановленню, цілі, завдання і час проведення слідчих дій, обов'язкові випадки взаємодії з оперативними підрозділами. Подумки предствляючи тактику кожної своєї дії, слідчий прогнозує обсяг і орієнтовний зміст інформації, яка повинна бути отримана. Але все це характерне, переважно, для початкового етапу розслідування.

При моделюванні в розслідуванні злочинів криміналістична алгоритмізація та програмування зумовлює існування таких важливих переваг:

сприяє побудові, перевірці й оцінці уявної інформаційної моделі розслідуваної події;

є універсальним засобом криміналістичного прогнозування, зокрема, наслідків перетворення слідчої ситуації за допомогою криміналістичних алгоритмів і програм, поведінки слідчого та інших учасників кримінального судочинства;

сприяє аналізу, оцінці та ефективному управлінню слідчою ситуацією;

підвищує результативність рішень, прийнятих слідчим;

дозволяє виявити нові джерела криміналістично значимої інформації;

допомагає уникнути невиправданих інтелектуальних витрат.

Література

1. Вартофский М. Модели: репрезентация и научное понимание: пер. с англ. / М. Вартофский. - М.: Прогресс, 1988. — 470 с.
2. Волчецкая Т. С. Моделирование как метод познания истины при расследовании преступлений (теоретические проблемы) / Т.С. Волчецкая // Проблемы криминалистической теории и практики: сб. научных трудов. - М.: ЮИ МВД РФ, 1995. - С. 24-33.
3. Ларин А. М. От следственной версии к истине / А. М. Ларин. - М., 1976. - 199 с.
4. Лузгин И. М. Моделирование при расследовании преступлений / И. М. Лузгин. - М.: Юрид. лит., 1981. - 152 с.
5. Образцов В. А. Криминалистическое моделирование в условиях проблемных ситуаций / В. А. Образцов // Проблемы программирования, организации и информационного обеспечения предварительного следствия: Межвузовский науч. сборник / Башк. ун-т. - Уфа, 1989. - С. 45-51.
6. Ратинов А. Р. Судебная психология для следователей / А. Р. Ратинов. - М., 1967. - 290 с.
7. Сорокотягин И.Н. Роль психологических и других специальных познаний в планировании предварительного следствия / И. Н. Сорокотягин // Версии и планирование расследования. - Свердловск, 1985. - С. 10-11.

*Несвітайло І.І.,
здобувач кафедри криміналістики
Національного університету «Одеська юридична
академія»
Надійшла до редакції: 15.05.2015*